

Dziesięć lat *Drewnianych Kościołów Południowej Małopolski* na Liście światowego dziedzictwa UNESCO*

Anna Fortuna-Marek

historyk sztuki
Narodowy Instytut Dziedzictwa
Oddział Terenowy w Rzeszowie

Słowa kluczowe: kościół, architektura drewniana, architektura sakralna, Lista światowego dziedzictwa UNESCO

MINĘŁO DZIESIĘĆ LAT OD CZASU, GDY kościoły drewniane południowej Małopolski decyzją Komitetu Światowego Dziedzictwa UNESCO znalazły się w 2003 roku na prestiżowej Liście światowego dziedzictwa. Jest to bez wątpienia okazja, by zaprezentować poczynione w tym okresie działania i dokonania w zakresie utrzymania i szeroko pojętej ochrony tych wyjątkowych obiektów. Głównym celem istnienia Listy UNESCO jest bowiem zapewnienie najcenniejszym dobrom właściwej ochrony, w celu ich zachowania w możliwie niezmienionej postaci dla przyszłych pokoleń. Zatem warto też zastanowić się, czy dotychczas sprawowana opieka i ochrona małopolskich świątyń jest wystarczająca dla utrzymania ich wyjątkowej uniwersalnej wartości, autentyczności i integralności.

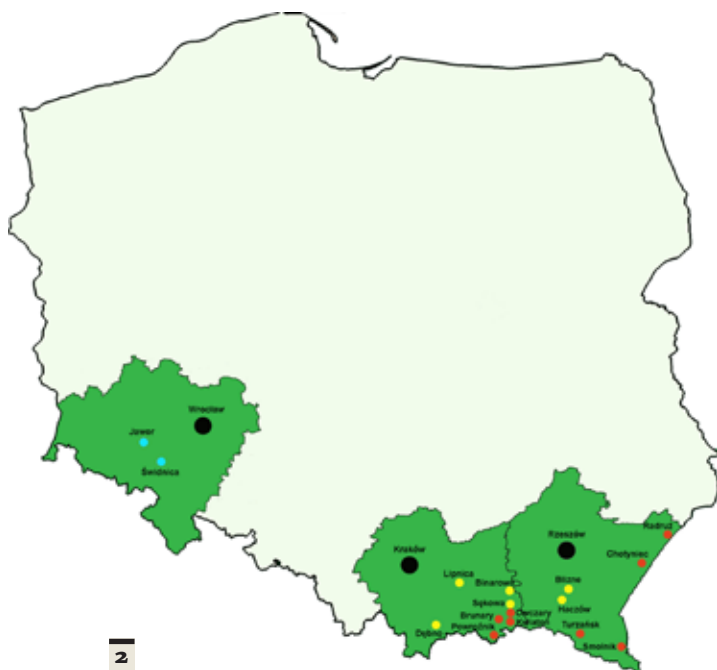
Drewniane kościoły południowej Małopolski są wpisem seryjnym, obejmującym sześć gotyckich kościołów wzniesionych w konstrukcji zrębowej, zlokalizowanych w miejscowościach Blizne, Binarowa, Dębno Podhalańskie, Haczów, Lipnica Murowana

i Sękowa (il. 1). Wpis seryjny to wpis wieloczęściowy, który obejmuje dwie lub więcej części. Poszczególne części dobra seryjnego powinny odzwierciedlać konkretnie zdefiniowane powiązania – kulturowe, społeczne lub funkcjonalne¹. Wieloczęściowe dobro UNESCO, jakim są małopolskie kościoły, oznacza też, że wyjątkową uniwersalną wartość najlepiej reprezentują te właśnie specjalnie wybrane obiekty. Zgodnie z Wytocznymi Operacyjnymi do Konwencji Światowego Dziedzictwa każda część składowa dobra musi mieć swój znaczący wkład – poprzez reprezentowanie cech charakterystycznych dla dobra

¹. Lokalizacja drewnianych kościołów małopolskich, wpisanych na Listę UNESCO. Oprac. R. Kwolek

¹. Location of the wooden churches of Małopolska inscribed into the UNESCO List. Prepared by R. Kwolek

2

– w tworzenie wyjątkowej uniwersalnej wartości². Każda z części dobra seryjnego może te cechy zawierać w różnych proporcjach i dopiero ich zespolenie nadaje dobru (czyli zbiorowi obiektów specjalnie wyselekcjonowanych spośród większej ilości zachowanych obiektów z danej grupy typologicznej) charakter i wartości reprezentatywne dla uznania ich za wartość wyjątkową i uniwersalną.

Drewniane kościoły południowej Małopolski uznane zostały za światowe dziedzictwo na podstawie kryteriów III i IV. Zgodnie z zapisem kryterium III, według którego dobro musi „wnosić unikalne lub co najmniej wyjątkowe świadectwo tradycji kulturowej lub cywilizacji, wciąż żywej bądź już nieistniejącej”³ uzasadnienie tego kryterium zawarte w decyzji Komitetu brzmi: „Drewniane kościoły południowej Małopolski niosą ważne świadectwo średniowiecznych tradycji budowania kościołów, jako tych związanych z funkcjami liturgicznymi i kultowymi Kościoła Rzymskokatolickiego w stosunkowo zamkniętym regionie w Europie Centralnej”. Odnośnie kryterium IV, zgodnie z którym dobro powinno „stanowić wybitny przykład rodzaju budowli bądź zespołu architektonicznego lub technicznego albo też krajobrazu, który ilustruje znaczący etap w historii ludzkości”⁴, zapis tego kryterium przedstawiono w następujący sposób: „Kościół te są najbardziej reprezentatywnymi przykładami zachowanych gotyckich kościołów wzniesionych w konstrukcji zrębowej; szczególnie imponujących ze względu na artystyczne walory i techniczne wykonanie; fundowanych przez szlachtę i władców jako symbol prestiżu społecznego i politycznego.”

W momencie wpisu w 2003 roku małopolskich kościołów na Listę światowego dziedzictwa UNESCO wniosek o ich wpis posiadał opracowaną tzw. deklarację znaczenia (*Statement of Significance*) – rozbudowany, opisowy tekst, który w znacznej części skupiał się na analizie linii rozwojowych architektury drewnianej w Europie zachodniej i północnej; w mniejszym stopniu na prezentacji wartości tych obiektów jako pewnej charakterystycznej, odróżniającej i wyjątkowo dobrze zachowanej grupy budowli sakralnych. Dodatkowo tekst ten odnosił się do dziewięciu wnioskowanych obiektów reprezentujących różne etapy wielowiekowego procesu przemian sakralnej architektury drewnianej, poczynając od średniowiecza, a kończąc na schyłku XVIII wieku. Wpisem na Listę UNESCO objęto natomiast sześć najstarszych kościołów średniowiecznych.

W związku z wymogami Komitetu UNESCO dotyczącymi retrospektywnego opracowania deklaracji wyjątkowej uniwersalnej wartości (*Statement of OUV*) orzeczenie to zostało w 2012 roku przygotowane przez Narodowy Instytut Dziedzictwa we współpracy z zarządcami miejsc⁵. Deklaracja nie jest jeszcze formalnie przyjęta, ale stanowi w chwili obecnej najbardziej aktualny dokument określający wartości dobra i uzasadnienie kryteriów wraz z określeniem warunków autentyzmu i integralności miejsca oraz wymaganiami dotyczącymi jego zarządzania i ochrony.

W deklaracji OUV dla małopolskich kościołów drewnianych za taką wartość uznano wartość reprezentowaną przez grupę najstarszych zachowanych w Europie środkowo-wschodniej gotyckich drewnianych kościołów, które posiadają charakterystyczne dla

3

tęgo czasu i dające się łatwo wyodrębnić oraz scharakteryzować jako specyficzne cechy i elementy. Do tych cech zaliczono przede wszystkim czas powstania, drewniany materiał, formę architektoniczną – tak specyficzną, że dającą się łatwo opisać i odróżnić spośród innych obiektów sakralnych tego regionu, ich wyjątkowy rodzaj konstrukcji, wyjątkowy – bo adekwatny i niezwykle specyficzny dla czasu powstania, ale też wyjątkowy – bo skomplikowany i świadczący o zdolnościach i kapitalnych umiejętnościach dawnych rzemieślników. Świątynie wyróżniają się charakterystyczną formą architektoniczną, którą tworzą między innymi wysokie, kryte gontem dachy, izbicowe wieże, soboty (podcienia) otaczające budowle, ciesielski detal architektoniczny. Charakterystyczna jest ich rozbudowana struktura przestrzenna, uzyskana dzięki

zastosowaniu doskonałych technicznie ciesielskich rozwiązań konstrukcyjnych (m.in. system więźbowo-zaskrzynieniowo-zaczepowy albo zachowana w niektórych z nich konstrukcja storczykowych więźb dachowych). Do cech wyróżniających małopolskie drewniane kościoły należą też – niezwykle bogate i różnorodne stylistycznie i ikonograficznie – wystrój wnętrz i wyposażenie. Wnętrza kościołów to prawdziwe skarbnice dzieł sztuki z wyjątkowo cennym, o wybitnych wartościach artystycznych, wystrojem i wyposażeniem.

Zanim w 2003 roku małopolskie kościoły uznano za dobra światowego dziedzictwa, na Liście UNESCO znajdowało się dziesięć miejsc z terenu Polski. Sakralna architektura drewniana reprezentowana była jedynie przez Kościoły Pokoju w Jaworze i Świdnicy – ewangelickie świątynie, będące świadectwem wielowiekowej tradycji drewnianego budownictwa ryglowego. Na zakończenie tego dziesięcioletniego okresu istnienia drewnianych kościołów uznanych za dobra o wyjątkowej uniwersalnej wartości, społeczność międzynarodowa uznała za zasadne dokonać kolejnego wpisu drewnianych obiektów sakralnych z terenu Polski. W 2013 roku takimi najcenniejszymi w skali świata

2. Lokalizacja drewnianych obiektów sakralnych z terenu Polski, wpisanych na Listę UNESCO. Oprac. R. Kwolek

2. Location of the wooden sacred buildings in Poland inscribed into the UNESCO List. Prepared by R. Kwolek

3. Kościół w Binarowej, fragment polichromii. Fot. A. Siwek

3. Church in Binarowa, part of polychrome. Photo by A. Siwek

4. Kościół w Binarowej, widok od wschodu. Fot. A. Siwek

4. Church in Binarowa, view from the east. Photo by A. Siwek

5

świątyniami stały się Drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat, uzupełniając, dopełniając i wzbogacając wcześniejsze wpisy drewnianych obiektów sakralnych (obejmujących z terenu Europy kościół słupowy w Urnes w Norwegii, kościół w Petäjävesi w Finlandii, cerkwie regionu Maramuresz w Rumunii, świątynie słowackich Karpat, cerkwie na wyspie Kizy na jeziorze Onega w Rosji oraz obiekty w Polsce – Kościoły Pokoju i kościoły południowej Małopolski). W ten sposób aż osiem polskich cerkwi – podobnie jak drewniane kościoły – zlokalizowanych na terenie województw małopolskiego i podkarpackiego, znalazło się na tej prestiżowej liście, a liczba polskich miejsc UNESCO wzrosła do czternastu (il. 2). Miejmy nadzieję, że doświadczenia zdobyte w tym czasie przy należytych utrzymywaniu i zarządzaniu małopolskimi kościołami będą pomocne w realizacji podobnych działań przy drewnianych karpaccich cerkwiach.

Opieka i ochrona. Działania zarządców obiektów i służb konserwatorskich

Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz

jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Równocześnie realizacja ochrony prawnej obiektów wpisanych do rejestru zabytków wchodzi w zakres działań administracji rządowej. Ustawa ściśle określa zadania organów ochrony zabytków, w tym między innymi kwestie finansowania prac przy obiektach zabytkowych, sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwa-

torskich, restauratorskich, robót budowlanych oraz organizowanie i prowadzenie kontroli⁶.

W ramach tak sformułowanych przepisów obowiązek prawny opieki nad Drewnianymi kościołami południowej Małopolski, polegający przede wszystkim na ich odpowiednim, zgodnym z wymogami konserwatorskimi utrzymywaniu we właściwym stanie, spoczywa na właścicielach poszczególnych obiektów, którymi są parafie rzymskokatolickie w Bliznem, Binarowej, Dębnie Podhalańskim, Haczowie, Lipnicy Murowanej i Sękowej. Bezpośrednie sprawowanie zarządu nad tym dobrem leży więc w rękach księży proboszczów każdej ze świątyń. Równocześnie prawna ochrona tego dobra realizowana jest przez administrację rządową. Należy ona w tym przypadku do kompetencji Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (kościół w Binarowej, Dębnie Podhalańskim, Lipnicy Murowanej i Sękowej)

6

oraz Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (kościół w Bliznem i Haczowie). Urzędy konserwatorskie winny przede wszystkim zapewniać fachowy nadzór, inicjować wykonanie niezbędnych prac konserwatorskich czy działań zabezpieczających oraz współfinansować działania ochronne. Realizacja programów konserwatorskich podlega bezpośrednio poszczególnym parafiom pod merytoryczną kontrolą wojewódzkich konserwatorów zabytków, przy udziale konserwatorów diecezjalnych z ramienia kurii diecezjalnych.

Drewniane kościoły południowej Małopolski jako jedno miejsce UNESCO nie posiada formalnie powołanej jednostki, która odpowiadałaby za skoordynowane zarządzanie wszystkimi sześcioma kościołami jako jednym dobrem światowego dziedzictwa. Rolę taką stara się w pewnej mierze pełnić Narodowy Instytut Dziedzictwa, wspomagany przez swoje oddziały terenowe w Krakowie i w Rzeszowie.

W tak zorganizowanym systemie prawnym zarządcy drewnianych małopolskich kościołów we współpracy z urzędami konserwatorskimi podjęli się wykonania w ostatnich dziesięciu latach szeregu ważnych prac konserwatorskich i remontowych.

5. Kościół w Bliznem, widok od południowego zachodu. Fot. A. Marek

5. Church in Blizne, view from southern west. Photo by A. Marek

6. Kościół w Bliznem, fragment wnętrza, polichromie po pracach konserwatorskich. Fot. R. Kwolek

6. Church in Blizne, part of the interior, polychromes after conservation works. Photo by R. Kwolek

7. Zespół plebański w Bliznem, organistówka. Fot. A. Marek

7. The parsonage complex in Blizne, the organist house. Photo by A. Marek

Celem tych działań było utrzymanie tych wyjątkowo cennych zabytków drewnianej architektury sakralnej w ich autentycznej formie oraz bogactwie wyposażenia i dekoracji. Zakres prac był różny w poszczególnych świątyniach, bo różne też były potrzeby i wymagania. Niektóre świątynie wymagały jedynie bieżących prac konserwatorskich – inne, jak choćby kościół w Binarowej, dotknięty w 2010 roku dużymi zniszczeniami spowodowanymi powodzią – poddany został gruntownym pracom remontowo-konserwatorskim.

Chcąc przybliżyć najważniejsze działania konserwatorskie, podejmowane zarówno z inicjatywy opiekunów miejsc, jak i odpowiednich urzędów konserwatorskich, zaprezentowano poniżej krótki przegląd prac w poszczególnych kościołach w latach 2003-2013. Zaznaczyć należy, że w momencie wpisu na Listę UNESCO stan zachowania małopolskich świątyń był zasadniczo dobry. W ramach przygotowań do nominacji wybranych obiektów przeprowadzone w nich bowiem zostały niezbędne, niejednokrotnie kompleksowe prace remontowo-konserwatorskie, tak w zakresie architektury, jak i dekoracji wnętrza oraz wyposażenia.

Binarowa – kościół pw. św. Michała Archanioła (il. 4)

Dobry stan zachowania kościoła, będący wynikiem prac remontowo-konserwatorskich przeprowadzonych w latach 1998-2003 uległ w 2010 roku dramatycznemu pogorszeniu w wyniku powodzi, która dotknęła Binarową. Powódź, poza uszkodzeniami wyrządzonymi w samym kościele, spowodowała też zniszczenie posadowienia świątyni, co stanowiło zagrożenie stabilności konstrukcji budynku. Z uwagi na rangę i wartość kościoła szybko przystąpiono do kompleksowych działań zabezpieczających (między innymi palowania) i naprawczych. Wykonano szereg prac restauratorskich usuwających szkody wyrządzone przez powódź. Gruntownej analizie poddano też konieczne do przeprowadzenia zmiany w zabezpieczeniu przeciwpowodziowym, gwarantującym świątyni w przyszłości ochronę przed tego typu zagrożeniem. W kolejnych dwóch latach kontynuowano program prac restauratorskich usuwających szkody wyrządzone przez powódź oraz prace konserwatorskie przy polichromii wnętrza kościoła⁷ (il. 3).

Blizne – kościół pw. Wszystkich Świętych

Kompleksowe prace remontowo-konserwatorskie rozpoczęto w kościele w Bliznem w 2001 roku, jeszcze przed uzyskaniem przez obiekt statusu dobra UNESCO, wykonując prace stabilizujące jego konstrukcję. W latach 2003-2006 kontynuowano podjęte działania, przeprowadzając między innymi remont wieżyczki na sygnaturkę, zabezpieczając środkami impreguracyjnymi konstrukcję więźby dachowej oraz dokonując wymiany zniszczonego pokrycia gontowego na całości połaci dachowych i ścian wraz ze staranną impregnacją nowego gontu (il. 5).

Prace konserwatorskie prowadzono też we wnętrzu, przy zabytkowym wystroju i wyposażeniu: wykonano pełną konserwację malowideł na ścianie zachodniej (nad chórem muzycznym) oraz aranżację nowej balustrady z wykorzystaniem czternastu tralek z XVIII wieku. W latach 2003-2006 przeprowadzono też konserwację malowideł stropu nawy głównej, stropów zakrząszeń oraz parapetu chóru muzycznego (il. 6). W wyniku tych działań wnętrze uzyskało jednolity wyraz estetyczny.

W 2008 roku wymieniono i zaimpregnowano gontowe daszki drewnianego ogrodzenia kościoła oraz dokonano wymiany pokrycia dachów czterech kaplic w ogrodzeniu.

Trwały też prace przy zabytkowych obiektach zespołu plebańskiego. W 2009 roku rozpoczęto prace remontowe budynku organistówki (dawnej szkoły parafialnej) związane z adaptacją budynku na biuro obsługi turystów i muzeum parafialne (il. 7). W 2008 i 2009 roku z terenu zespołu kościelno-plebańskiego usunięto kilkadziesiąt sztuk srebrnych świerków, które zasłaniały panoramę widokową na zabytkowy zespół, powodowały zacinienie, zawilgocenie i porastanie mchem gontowego poszycia zabytkowych obiektów zespołu; równocześnie były też elementem wtórnym, nietradycyjnym i nie stanowiły zabytkowego starodrzewu. Zabiegom chirurgiczno-pielęgnacyjnym poddano natomiast zabytkowy starodrzew.

Dębno Podhalańskie – kościół pw. Świętego Michała Archanioła

W kościele w Dębnie kontynuowano (rozpoczęte jeszcze w 1999 r.) prace konserwatorskie i remontowe architektury oraz malowideł ściennych całego kościoła, a także wykonano konserwację ołtarza głównego, gotyckiego tryptyku z XVI wieku. Kompleksowe prace badawcze i konserwatorskie realizowane były przez Międzyuczelniany Instytut Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie pod kierunkiem Jarosława Adamowicza, w ramach realizacji programu ochrony najcenniejszych zabytków architektury drewnianej (il. 8 i 9).

Haczów – kościół pw. Wniebowzięcia NMP i Świętego Michała Archanioła

W związku ze staraniami o wpisanie budowli na Listę UNESCO do 2003 roku wykonano większość prac remontowo-konserwatorskich, niezbędnych dla przywrócenia bardzo dobrej kondycji technicznej zabytku (il. 10, 11).

W 2006 roku wymieniono gontowe pokrycie dachu i sobót oraz ścian kościoła na nowe. Nowy gont zastosowano też na dachu Szpitala Ubogich i zadaszeniu ogrodzenia.

We wnętrzu świątyni wykonano szereg prac przy cennym wystroju malarskim i elementach wyposażenia. W 2004 roku rozpoczęto konserwację gotyckiego (z końca XV wieku) malowidła na północnej ścianie nawy, z monumentalną sceną przedstawiającą św. Krzysztofa. Zły stan zachowania spowodował, iż komisja konserwatorska podjęła decyzję o przeprowadzeniu częściowej rekonstrukcji i aranżacji konserwatorskiej; w jej wyniku pokazano całą postać świętego (il. 12). W latach 2003-2006 poddano też zabiegom konserwatorskim liczne elementy wyposażenia: drewniane XV-wieczne drzwi portalu południowego z kutymi ozdobnymi zawiasami, kamienną polichromowaną chrzcielnicę z połowy XVI wieku wraz z drewnianą polichromowaną XVIII-wieczną pokrywą, elementy XVIII-wieczne: prospekt organowy, dwa konfesjonały, ławki, balaski i dwie kamienne kropielnice, a także XIX-wieczne olejne obrazy drogi krzyżowej. Przyjęto zachowawczą zasadę działań konserwatorskich.

8. Kościół w Dębnie Podhalańskim, widok od południa. Fot. A. Marek

8. Church in Dębno Podhalańskie, view from the south. Photo by A. Marek

9. Kościół w Dębnie Podhalańskim, fragment polichromii. Fot. A. Marek

9. Church in Dębno Podhalańskie, part of polychrome. Photo by A. Marek

10. Kościół w Haczowie, widok od północy. Fot. A. Marek

10. Church in Haczów, view from the north. Photo by A. Marek

11

Ponadto przeprowadzono pełną konserwację instrumentu organowego, zachowując archaiczne, oryginalne rozwiązania techniczne, wprowadzając równocześnie alternatywne, o współczesnych standardach rozwiązania techniczne. Konserwacji poddany też został wystrój malarski (malowidła ściennie z przełomu XIX i XX w.) oraz wyposażenie zakrystii (szafa zakrystyjna z XIX w.). W celu poprawy estetyki wnętrza zakrystii przysłonięto dysharmonizujące z wnętrzem – stalową konstrukcję z czasów remontu kościoła w 1974 roku oraz instalacje i urządzenia techniczne. W ostatnich latach dokonano w kościele wymiany okien oraz poddano zabiegom konserwatorskim pomieszczenie tzw. skarbczyka – uzupełniając drewnianą konstrukcję ścian i stropu.

Lipnica Murowana – kościół pw. Świętego Leonarda

Stosunkowo niewiele prac wykonano w tym czasie w kościele w Lipnicy Murowanej (il. 13). Dobry stan obiektu oraz jego wystroju i wyposażenia wymagał jedynie bieżącego nadzoru. Przeprowadzono rutynowe prace związane z uzupełnieniem i wymianą szalunku ścian zewnętrznych i pokrycia dachowego. Wykonano też uporządkowanie dojazdu (wraz z remontem drogi) do przykościelnego cmentarza. Przeprowadzono konserwację części historycznych nagrobków i ponowną aranżację cmentarnego otoczenia kościoła. Nadal otwarta pozostaje sprawa odpowiedniego

12

zabezpieczenia świątyni przed wodami powodziowymi, pomimo wykonanych standardowych, inżynierskich, obcych właściwemu kontekstowi zabytku, prac regulacyjnych rzeczki Uszwicy.

Sękowa – kościół pw. św. Filipa i Jakuba

Świątynia w Sękowej (il. 14) także nie wymagała w tym okresie prac konserwatorskich, gdyż kompleksowe działania, które objęły nie tylko architekturę budowli, ale także jej wyposażenie oraz uporządkowanie otoczenia wraz z odtworzeniem kamiennego muru wokół kościoła, miały miejsce jeszcze przed wpisaniem obiektu na Listę UNESCO. Wykonany w latach 1983-1992 gruntowny remont i wszechstronnie przeprowadzone działania konserwatorskie przyniosły oczekiwane efekty. Prace te zostały zauważone i docenione – w 1994 roku kościół wyróżniono międzynarodową nagrodą Prix Europa Nostra, a ówczesny proboszcz, ks. prałat Stanisław Dziedzic otrzymał najwyższe odznaczenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego – medal Gloria Artis.

W ostatnich latach parafia w Sękowej stara się o środki na konserwację zaatakowanego przez drewnojady ołtarza głównego. We współpracy z Urzędem Gminy Sękowa trwają też prace zmierzające do wypracowania nowego zagospodarowania otoczenia kościoła. Istotne jest to, by przyjęty do realizacji projekt z jednej strony zapewnił potrzeby w zakresie wzmożonego

ruchu turystycznego, a równocześnie nie wpłynął negatywnie na wartości krajo-brazowe, zachowując specyfikę tego wyjątkowego miejsca.

Ważnym dla ochrony tych cennych zabytkowych obiektów zadaniem było też dążenie do wyeliminowania zagrożeń spowodowanych sytuacjami wyjątkowymi, a więc zabezpieczenie kościołów nowoczesnymi systemami przeciwpożarowymi, antywłamaniowymi, monitorującymi. We wszystkich sześciu kościołach zainstalowano nowoczesne mgłowe systemy gaśnicze typu FOG. Prace remontowo-konserwatorskie i montaż systemów zabezpieczających finansowane były z różnych źródeł – były to środki pochodzące od Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Podkarpackiego i Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, urzędów marszałkowskich – małopolskiego i podkarpackiego, odpowiednich terytorialnie starostw powiatowych i gmin, a także ze źródeł własnych parafii.

Przedstawione pokrótce liczne działania konserwatorskie i remontowe podejmowane były zarówno z inicjatywy gospodarzy obiektów odpowiedzialnych za ich odpowiednie, odpowiadające wymogom zasad konserwatorskich utrzymanie, jak również – zgodnie z kompetencjami – przez odpowiednie organy służb konserwatorskich: Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (kościoły w Binarowej, Dębnie Podhalańskim, Lipnicy Murowanej i Sękowej) oraz Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (kościoły w Bliznem i Haczowie). Wszystkie

prace zapewnione miały fachowe wykonawstwo i nadzór konserwatorski.

Małopolskie kościoły były też przedmiotem troski ze strony administracji samorządowej różnych szczebli (wojewódzkiej, powiatowej i gminnej), o czym świadczy nie tylko ich udział finansowy przy realizacji prac remontowych i konserwatorskich, lecz również licznie podejmowane przez te samorządy działania promocyjne i edukacyjne, a także uchwalane strategie, programy opieki nad zabytkami, programy i strategie rozwoju, studia dotyczące zagospodarowania przestrzennego, w których małopolskie kościoły zawsze zajmowały poczesne miejsce⁸.

Monitoring i zarządzanie. Monitoring okresowy

Poza oczywistymi niejako pracami konserwatorskimi i remontowymi, niezbędnymi do należytego utrzymania dóbr światowego dziedzictwa, podejmowano w tym okresie inicjatywy związane z realizacją zadań wynikających z Konwencji o ochronie światowego dziedzictwa UNESCO⁹. W celu zapewnienia jak najwyższych standardów ochrony polskich miejsc z Listy UNESCO, w tym też małopolskich drewnianych kościołów, prowadzone były działania związane z ich monitorowaniem i oceną stanu zachowania, prace badawcze oraz prace zmierzające do właściwego zarządzania

11. Kościół w Haczowie, widok od południowego wschodu. Fot. R. Kwolek

11. Church in Haczów, view from southern east. Photo by R. Kwolek

12. Kościół w Haczowie, fragment polichromii, scena ze św. Krzysztofem. Fot. R. Kwolek

12. Church in Haczów, part of polychrome, a scene with St. Christopher. Photo by R. Kwolek

13. Kościół w Lipnicy Murowanej, widok od północnego wschodu. Fot. A. Marek

13. Church in Lipnica Murowana, view from the northern east. Photo by A. Marek

objektami. Prace te realizowane były w dużej mierze w ramach statutowych zadań Narodowego Instytutu Dziedzictwa (wcześniej Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków), niejednokrotnie we współpracy z Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwem Spraw Zagranicznych oraz PKN ICOMOS. Do zadań Narodowego Instytutu Dziedzictwa należy bowiem między innymi „realizacja części zadań resortu kultury wynikających z przystąpienia Polski do Konwencji Światowego Dziedzictwa UNESCO z 1972 r., a w szczególności prowadzenie prac nad zapewnieniem standardów ochrony, konserwacji i prezentacji miejsc światowego dziedzictwa, monitorowanie i ocenianie ich stanu, koordynowanie prac nad przygotowaniem planów zarządzania oraz czuwanie nad ich realizacją na zlecenie Ministra”¹⁰.

W tym celu organizowane były przez NID spotkania opiekunów miejsc światowego dziedzictwa w Polsce. Dotychczas odbyły się trzy takie spotkania. Pierwsze w 2009 roku w Warszawie dotyczyło zasadniczo trzech kwestii związanych z funkcjonowaniem miejsc światowego dziedzictwa – zobowiązań i konsekwencji wpisu polskich dóbr na listę – w odniesieniu do doświadczeń i standardów UNESCO, zasad dotyczących ochrony i konserwacji miejsc światowego dziedzictwa, a także zagadnień związanych z monitoringiem oraz II cyklem raportu okresowego UNESCO. Poruszone też zostały sprawy dotyczące wykorzystania funduszy europejskich w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Drugie spotkanie, zorganizowane w 2010 roku w Malborku, poświęcone zostało planom zarządzania miejscami światowego dziedzictwa, gdyż plan taki powinien posiadać i realizować każdy obiekt z Listy UNESCO. W trakcie obrad zaprezentowano między innymi zalecenia Komitetu Światowego Dziedzictwa UNESCO w tym zakresie oraz możliwości ich realizacji w sytuacji prawno-społecznej w Polsce. Przedstawiciele zarządców miejsc przedstawili też swoje dotychczasowe doświadczenia i podjęte działania.

Kolejne, trzecie spotkanie opiekunów miejsc światowego dziedzictwa, które odbyło się w Toruniu w 2012 roku, było zarazem oficjalnym rozpoczęciem drugiego cyklu przygotowywania sprawozdań okresowych z realizacji Konwencji Światowego Dziedzictwa UNESCO w Polsce¹¹.

To pierwsze, a także kolejne trzy spotkania, organizowane były przez NID we współpracy z zarządcami dóbr, na których terenie odbywały się obrady. Na spotkaniu w Toruniu poruszono zagadnienia dotyczące zakresu tematycznego raportu, organizacji prac nad raportem oraz procedury zbierania i wpisywania informacji do kwestionariusza. Kolejne warsztaty związane ze sprawozdaniem okresowym zorganizowane zostały przez NID w Kalwarii Zebrzydowskiej jesienią 2012 roku. Omawiano na nich dotychczasowe rezultaty prac nad sprawozdaniem okresowym. Trzecie warsztaty odbyły się w kościele Pokoju w Świdnicy w 2013 roku. Była to między innymi okazja do spotkania i dyskusji z zagranicznymi gośćmi z Europy (Wielka Brytania, Niemcy), którzy przekazali opiekunom naszych miejsc swoje doświadczenia z realizacji cyklu sprawozdania okresowego. Kolejne spotkanie przygotowujące do prawidłowej realizacji sprawozdania okresowego odbyło się jesienią bieżącego roku we Wrocławiu. W trakcie warsztatów szkoleniowych omówione zostały aktualne wyniki pracy nad częścią 4.0 sekcji II sprawozdania okresowego, która dotyczy ochrony, zarządzania i monitoringu miejsc światowego dziedzictwa oraz sekcja I sprawozdania dotycząca realizacji przez Polskę postanowień Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 1972 roku. Odbyły się także warsztaty praktyczne poświęcone obsłudze udostępnionej bazy danych, która jest ujednoliconą dla całego świata formą kwestionariusza elektronicznego¹².

Wszystkie te spotkania – poza właściwym przygotowaniem do realizacji sprawozdań okresowych – miały też na celu dążenie do lepszej współpracy zarządców miejsc z instytucjami odpowiedzialnymi za realizację zadań związanych z ochroną miejsc UNESCO. Przedstawiane przy okazji spotkań prezentacje oraz prowadzone dyskusje w zamierzeniu swym przyczyniać się miały do lepszego rozumienia wyjątkowej uniwersalnej wartości dóbr UNESCO, konieczności zapobiegania zagrożeniom oraz zapewnienia im odpowiedniego zarządzania. Spotkania te, w których uczestniczyli także zarządcy małopolskich kościołów – proboszczowie poszczególnych parafii oraz przedstawiciele odpowiednich terytorialnie urzędów konserwatorskich i samorządów gminnych – miały między innymi wypełnić lukę związaną z brakiem jednostki sterującej, odpowiedzialnej za wszystkie kościoły jako

całość. Miało to duże znaczenie w kontekście usprawnienia działań związanych z zarządzaniem seryjnym dobrem UNESCO, jakim są drewniane świątynie.

Ważnym zadaniem zrealizowanym dla wszystkich starszych wpisów polskich miejsc UNESCO (w tym dla małopolskich kościołów) było, wspomniane powyżej, retrospektywne opracowanie deklaracji wyjątkowej uniwersalnej wartości (*Statement of OUV*). NID podejmował też działania związane z monitorowaniem miejsc UNESCO, czemu między innymi służyć miał przygotowany schemat podstawowej informacji o miejscu UNESCO.

Programy badawcze

W ostatnich latach zrealizowane zostały dwa odrębne polsko-norweskie projekty badawcze, finansowane ze środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego. Służyły one doskonaleniu systemu ochrony dóbr światowego dziedzictwa w Polsce i Norwegii oraz dążeniu do wypracowania lepszych, skuteczniejszych metod zarządzania obiektami wpisanymi na Listę UNESCO. Oba te projekty objęły też swoimi badaniami drewniane kościoły południowej Małopolski.

Projekt „Doskonalenie systemów zarządzania dóbr wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa – opracowanie deklaracji wyjątkowej uniwersalnej wartości i wskaźników monitoringu w oparciu o doświadczenia Norwegii i Polski” realizowany był w latach 2009-2011 przez kilka instytucji – Komitety Narodowe ICOMOS (polski i norweski), Narodowy Instytut Dziedzictwa i Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków¹³. Projekt dotyczył dóbr z dwóch grup typologicznych – historycznych miast i drewnianych kościołów w obu krajach. Z terenu Polski wybrane zostały między innymi drewniane kościoły południowej Małopolski.

Celem projektu było wypracowanie orzeczeń deklaracji wyjątkowej uniwersalnej wartości wybranych dóbr wpisanych na Listę UNESCO w Polsce i Norwegii, jako że deklaracja ta, zgodnie z decyzją

14

Komitetu Światowego Dziedzictwa, ma być kluczowym dokumentem będącym podstawą wszystkich przyszłych decyzji i działań związanych z zarządzaniem miejscem światowego dziedzictwa. W oparciu o metodologię wykorzystania atrybutów i wskaźników w analizie dóbr światowego dziedzictwa wypracowaną przez kierującego projektem Bogusława Szmygina¹⁴ analizie poddano wybrane miejsca, skupiając się na precyzyjniejszym niż dotychczas określeniu wartości dobra (OUV), atrybutów tej wartości oraz na określeniu wskaźników umożliwiających skuteczniejszy monitoring poszczególnych dóbr.

Takiej analizie poddane też zostały (przez autorkę niniejszego tekstu) małopolskie drewniane świątynie, a jednym z rezultatów projektu było syntetyczne opracowanie dotyczące kościołów, które uwzględniło wszystkie elementy wymagane w nowym systemie określania OUV¹⁵. Analiza ta składała się z trzech etapów. W pierwszym zebrane zostały i poddane krytycznej ocenie dotychczasowe informacje na temat wartości tych dóbr. Etap drugi polegał na zdefiniowaniu indywidualnych dla tego konkretnego dobra atrybutów przy założeniu, że „atrybuty to kluczowe

14. Kościół w Sękowej. Fot. A. Marek

14. Church in Sękowa. Photo by A. Marek

elementy i cechy dóbr kultury i przyrody, będące nośnikami wyjątkowej uniwersalnej wartości dóbr światowego dziedzictwa, które powinny spełniać określone dla tych dóbr kryteria (kryteria OUV) i warunki (autentyzm, integralność, właściwe zarządzanie)¹⁶. W etapie trzecim skoncentrowano się na wskazaniu zbioru wskaźników – rozumianych jako parametry monitorujące atrybuty – dzięki którym możliwy staje się pomiar ewentualnych zmian stanu atrybutów, co pomaga we właściwym monitorowaniu dobra.

W efekcie tak przeprowadzonej analizy – w oparciu o metodologię polegającą na definiowaniu wartości dobra przez orzeczenie OUV, kryteria wpisu, przypisane do nich atrybuty oraz stwierdzenie jego jakości poprzez ocenę autentyzmu i integralności – uzyskano dookreślenie znaczenia kościołów.

W okresie funkcjonowania Drewnianych kościołów południowej Małopolski jako miejsca światowego dziedzictwa była to pierwsza próba (od czasu sformułowania deklaracji znaczenia *Statement of Significance* zawartej w dokumentacji wpisowej) doprecyzowania wartości dobra. Opracowanie takiej nowej definicji wartości – w oparciu o system atrybutów wynikający z pragmatyki światowego dziedzictwa – miało swój bezpośredni wymiar praktyczny, gdyż posłużyło wymaganiem przez Komitet UNESCO przygotowaniu retrospektywnej Deklaracji Wyjątkowej Uniwersalnej Wartości. Równocześnie wydaje się, że lepsze zrozumienie tej wartości może też przyczynić się do właściwej, zgodnej z aktualnymi standardami UNESCO, ochrony miejsca oraz dążenia do skuteczniejszego zarządzania. Taki był też zasadniczy cel drugiej części projektu, która dotyczyła wypracowania zasad monitorowania dobra poprzez określenie wskaźników jako parametrów monitorujących poszczególne atrybuty.

W tym samym czasie miał też miejsce inny polsko-norweski projekt dotyczący zarządzania dobrami światowego dziedzictwa, który realizowany był w ramach współpracy pomiędzy Riksantikvaren (Dyrekcją Ochrony Dziedzictwa Kulturowego w Oslo) i Międzynarodowym Centrum Kultury w Krakowie¹⁷. Projekt dotyczył wielu różnorodnych miejsc wpisanych na Listę UNESCO i dotyczył złożonej problematyki związanej z zarządzaniem dobrami światowego dziedzictwa. Obok tematów syntetycznych – odnoszących się do systemów i narzędzi ochrony, finansowania, zarządzania, a także rozważań dotyczących działań

promocyjnych i edukacyjnych, roli właścicieli i zarządców miejsc w zakresie ochrony – w ramach projektu przeanalizowane także zostały konkretne miejsca w Polsce i Norwegii. Jednym z takich miejsc były drewniane małopolskie kościoły, których problematykę związaną z ochroną i zarządzaniem przedstawił Zbigniew Myczkowski¹⁸. Jak stwierdza sam autor, jest to przypomnienie i aktualizacja głównych postulatów dotyczących ochrony, zarządzania i administrowania kościołami, które zawarte były w planie zarządzania kościołów – dokumentacji opracowanej w 2002 roku i przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne UNESCO w Paryżu w 2003 roku¹⁹. Zachowanie autentyczności i dobrego stanu technicznego obiektów oraz zapobieganie zagrożeniom jako nadrzędne cele może być spełnione poprzez szereg działań wykonywanych przez właścicieli, służby konserwatorskie i władze kościelne. Działania te dotyczą między innymi monitorowania obiektów – coroczne inspekcje stanu zachowania konstrukcji, okresowe inspekcje stanu technicznego urządzeń zabezpieczających, wizytacje kościelne, nadzór władz gminnych nad ochroną w strefach buforowych. Autor wymienił też najważniejsze prace konieczne do wykonania w każdej z sześciu świątyń w okresie najbliższych dwóch lat, niezbędne dla utrzymania ich dobrego stanu zachowania.

Działania edukacyjne i promocyjne

Małopolskie drewniane świątynie promowane są powszechnie przez sam fakt wpisu na Listę światowego dziedzictwa UNESCO. Równocześnie zgodnie z Wytycznymi Operacyjnymi Konwencji Państwa-Strony powinny zapewnić odpowiednie oznaczenie tych miejsc, dążyć do podnoszenia poziomu świadomości potrzeby zachowania światowego dziedzictwa między innymi poprzez przygotowywanie i wdrażanie projektów promocyjnych i edukacyjnych w miejscach światowego dziedzictwa.

W tym dziesięcioletnim okresie wiele instytucji oraz samorządy terytorialne wszystkich szczebli (z terenu województw małopolskiego i podkarpackiego) podejmowały różnorodne działania w zakresie promocji dobra światowego dziedzictwa oraz inicjatywy służące celom edukacyjnym – podnoszeniu poziomu świadomości społecznej na temat potrzeby

zachowania kościołów w ich autentycznej formie. Wydano wiele publikacji popularnonaukowych, wydawnictw turystycznych (przewodników, folderów, map, ulotek, multimedii), utworzono też portale internetowe popularyzujące te najcenniejsze świątynie. Niewątpliwie największą inicjatywą promującą różnorodne drewniane obiekty zabytkowe, w tym także kościoły wpisane na Listę UNESCO, było powołanie Szlaku Architektury Drewnianej, drogowego międzyregionalnego szlaku kulturowego wytyczonego na terenie województw małopolskiego i podkarpackiego, a następnie śląskiego i świętokrzyskiego. Obiekty na szlaku zostały oznakowane tablicami informacyjnymi stojącymi przed głównym wejściem, na których umieszczono krótki rys historyczny obiektu w trzech wersjach językowych (polskiej, angielskiej i niemieckiej) oraz schematyczną mapkę całego szlaku wraz z oznaczeniem usytuowania obiektu na szlaku. W małopolskich drewnianych kościołach i innych obiektach zlokalizowanych na szlaku realizowane były różnorodne wydarzenia kulturalne – cykl koncertów, konkursy fotograficzne, spotkania edukacyjne dla dzieci i młodzieży, różne imprezy organizowane w ramach Małopolskich Dni Dziedzictwa Kulturowego i Europejskich Dni Dziedzictwa, Otwarty Szlak Architektury Drewnianej. Wszystkie działania popularyzatorskie i edukacyjne miały bez wątpienia wpływ na wzrost świadomości wartości tych obiektów i potrzeby ich ochrony zarówno wśród społeczności lokalnych, jak i szerzej – w skali ogólnopolskiej.

Różne działania i projekty w zakresie popularyzacji dobra podejmowali też zarządcy poszczególnych kościołów. Za przykład może posłużyć adaptacja budynku organistówki w zespole plebańskim w Bliznem na biuro obsługi turystów i muzeum²⁰.

Podsumowanie

Przedstawione pokrótce różnorodne działania i projekty – remontowo-konserwatorskie, badawcze, promocyjne i edukacyjne, które zrealizowane zostały w małopolskich drewnianych świątyniach w okresie 2003-2013, na pewno świadczą o zrozumieniu obowiązków ochrony tych unikatowych obiektów. Dotyczy to zarówno odpowiedzialnych za ochronę i opiekę nad zabytkami organów administracji rządowej, samorządów terytorialnych różnych szczebli, właścicieli

kościół – parafii rzymskokatolickich, jak również społeczności lokalnych.

Nadal jednak pozostaje sporo kwestii związanych z prawidłowym funkcjonowaniem ochrony tych najcenniejszych dóbr, które wymagają zmian bądź doprecyzowania. Są to przede wszystkim – wielokrotnie już sygnalizowane i przez zarządców miejsc, i przez środowisko konserwatorskie – problemy odnoszące się do spraw legislacyjnych, finansowania, monitoringu, zarządzania oraz wdrożenia skutecznej ochrony otoczenia i krajobrazu. Problemy te dotyczą nie tylko małopolskich kościołów, lecz większości polskich miejsc światowego dziedzictwa:

- kwestie prawne – brak w Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami odrębnej kategorii miejsc UNESCO jako obiektów chronionych;
- kwestie finansowe – brak wydzielonego funduszu przeznaczonego wyłącznie na wsparcie prac przy obiektach UNESCO;
- brak zestandaryzowanego, systemowo prowadzonego monitoringu;
- brak wdrożonego, skutecznie realizowanego planu zarządzania²¹;
- brak (w większości kościołów) faktycznej ochrony w strefach buforowych (np. poprzez odpowiednie zapisy miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego);
- potrzeba zintensyfikowania współpracy pomiędzy parafiami (zarządcami) a lokalnymi władzami i społecznościami;
- potrzeba lepszego wykorzystania nominacji w działaniach promocyjnych i edukacyjnych, służących rozwojowi lokalnemu.

Wpis na Listę UNESCO drewnianych kościołów południowej Małopolski stanowił i stanowi niezwykle wyróżnienie. Umieszczenie na Liście światowego dziedzictwa, która gromadzi najcenniejsze wytwory człowieka i wyjątkowe zespoły przyrodnicze, powoduje, że miejsce zyskuje na prestiżu. I tak też niewątpliwie wydarzyło się w przypadku kościołów, o czym świadczyć może chociażby znaczny wzrost liczby turystów.

Choć w polskim systemie prawnym nominacja taka nie wiąże się automatycznie z żadnymi dodatkowymi dotacjami – nie ma odrębnego funduszu, który wspierałby finansowo miejsca, ten dziesięcioletni

okres małopolskich świątyn na Liście UNESCO wypada jednak ocenić pod tym względem pozytywnie. Świadczy o tym między innymi szeroki zakres prac konserwatorskich przeprowadzonych w kościołach. Obecność na Liście UNESCO to bowiem silny argument wzmacniający pozycję obiektu, który ułatwia zgromadzenie funduszy na prace konserwatorskie.

Niebagatelne znaczenie miały także zrealizowane programy badawcze, które skupiając się na problematyce systemu zarządzania dobrami, wypracowały założenia służące między innymi lepszemu zrozumieniu wartości tych dóbr, a także wzmocnieniu ich ochrony (m.in. poprzez wprowadzenie systemowego monitoringu). Doświadczenia uzyskane w ramach tych badań, przyjęte metodologie i analizy posłużyć

mogą nie tylko doskonaleniu metod ochrony dóbr UNESCO, lecz również pozostałego zasobu dziedzictwa kulturowego. ■

* Tekst opracowany został w 2013 roku. Przedstawione w nim działania dotyczące kościołów prezentują stan z końca pierwszego półrocza 2013 roku.

Anna Fortuna-Marek, absolwentka historii sztuki. Autorka opracowań naukowych i popularyzatorskich dotyczących historii architektury. Autorka i współautorka studiów historyczno-urbanistycznych i dokumentacji konserwatorskich oraz projektów badawczych, między innymi związanych z obiektami z Listy światowego dziedzictwa UNESCO. Współautorka Szlaku Architektury Drewnianej Województwa Podkarpackiego. Aktualnie kierownik Oddziału Terenowego Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Rzeszowie.

Przypisy

- 1 *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. WHC, 12/01, 2012, par. 137. Tłumaczenie na język polski wg angielskiej wersji językowej z 2012 r. „Wytoczne Operacyjne do realizacji Konwencji Światowego Dziedzictwa”, autorstwa K. Piotrowskiej i B. Szmygina (dalej: „Wytoczne operacyjne”).
- 2 „Wytoczne operacyjne”, par. 137.
- 3 „Wytoczne operacyjne”, par. 77.
- 4 „Wytoczne operacyjne”, par. 77.
- 5 Retrospektywna deklaracja wyjątkowej uniwersalnej wartości opracowana została w oparciu o doświadczenia projektu „Doskonalenie systemów zarządzania dóbr wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa – opracowanie deklaracji wyjątkowej uniwersalnej wartości i wskaźników monitoringu w oparciu o doświadczenia Norwegii i Polski”, który realizowany był w latach 2009-2011 przez komitety narodowe ICOMOS (polski i norweski), Narodowy Instytut Dziedzictwa i Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- 6 Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- 7 Zakres i charakter wykonanych wówczas kompleksowych prac remontowo-konserwatorskich zasługuje na omówienie w odrębnym artykule.
- 8 M.in. „Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Małopolsce na lata 2010-2013”, „Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2010-2013”, „Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Gorlickiego na lata 2011-2014”, „Strategia Rozwoju gminy Lipnica Murowana na lata 2007-2015”.
- 9 Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego UNESCO, Dz.U. 1976, Nr 32, poz. 190.
- 10 Statut Narodowego Instytutu Dziedzictwa, §4, p. 13.
- 11 Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego (art. 29) nakłada na Państwa-Strony obowiązek składania sprawozdań z realizacji Konwencji. Sprawozdanie składa się z dwóch części: pierwszej

- dotyczącej polityki państwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz drugiej – dotyczącej stanu zachowania poszczególnych dóbr wpisanych na Listę światowego dziedzictwa. Narodowy Instytut Dziedzictwa w imieniu Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego koordynuje wykonanie raportu okresowego.
- 12 Sprawozdanie okresowe dla kościołów drewnianych południowej Małopolski opracowywane jest przez NID – Oddział Terenowy w Rzeszowie, we współpracy z zarządcami sześciu kościołów oraz z NID – Oddziałem Terenowym w Krakowie.
- 13 W ramach projektu została wydana publikacja *Wyjątkowa uniwersalna wartość a monitoring dóbr światowego dziedzictwa*, B. Szmygin (red.), Warszawa 2011.
- 14 B. Szmygin, *Atrybuty wyjątkowej uniwersalnej wartości*, [w:] B. Szmygin (red.), *Wyjątkowa uniwersalna wartość a monitoring dóbr światowego dziedzictwa*, s. 58-69 oraz tenże, *Wskaźniki w monitoringu dóbr światowego dziedzictwa*, [w:] jw., s. 70-83.
- 15 A. Fortuna-Marek, *Kościoły drewniane południowej Małopolski wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa – deklaracja wyjątkowej uniwersalnej wartości i propozycja monitoringu*, [w:] B. Szmygin (red.), jw., s. 176-207.
- 16 B. Szmygin, *Atrybuty wyjątkowej uniwersalnej wartości*, jw., s. 69.
- 17 J. Purchla (red.), *Zarządzanie miejscami wpisanymi na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO w Polsce i Norwegii*, Kraków 2011.
- 18 Z. Myczkowski, *Ochrona i zarządzanie zabytkowymi kościołami drewnianymi w Małopolsce wpisanymi na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO*, [w:] J. Purchla (red.), jw., s. 319-343.
- 19 *Wooden churches of Southern Poland. Management, development and spatial plan*, oprac. R. Marcinek, Z. Myczkowski z zespołem, Kraków 2002.
- 20 Adaptacja wykonana w ramach projektu „Modelowa sieć współpracy Muzeum Archidiecezjalnego im. św. Józefa Sebastiana Pelczara dla upowszechnienia walorów wielokulturowego dziedzictwa Podkarpacia”, realizowanego przez

Archidiecezję Przemyską Obrządku Łacińskiego we współpracy z parafią rzymskokatolicką pw. Wszystkich Świętych w Bliznem i z parafią rzymskokatolicką pw. św. Michała Archaniola w Michałowce.

21 Obecnie Polski Komitet Narodowy ICOMOS we współpracy z Komitetem Narodowym ICOMOS w Norwegii realizuje program badawczy „Opracowanie modelowego planu zarządzania dobrami kulturowymi światowego dziedzictwa”.

Bibliografia

Fortuna-Marek A., *Kościół drewniany południowej Małopolski wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa – deklaracja wyjątkowej uniwersalnej wartości i propozycja monitoringu*, [w:] Szmygin B. (red.), *Wyjątkowa uniwersalna wartość a monitoring dóbr światowego dziedzictwa*, Warszawa 2011, s. 176-207.

Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego UNESCO, Dz.U. 1976, Nr 32, poz. 190.

Myczkowski Z., *Ochrona i zarządzanie zabytkowymi kościołami drewnianymi w Małopolsce wpisanymi na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO*, [w:] Purchla J. (red.), *Zarządzanie miejscami wpisanymi na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO w Polsce i Norwegii*, Kraków 2011, s. 319-343.

„Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Gorlickiego na lata 2011-2014” przyjęty uchwałą nr XLVII/367/10 Rady Powiatu Gorlickiego z dnia 28 października 2010 r.

Szmygin B., *Atrybuty wyjątkowej uniwersalnej wartości*, [w:] Szmygin B. (red.), *Wyjątkowa uniwersalna wartość a monitoring dóbr światowego dziedzictwa*, Warszawa 2011, s. 58-69.

Szmygin B., *Wskaźniki w monitoringu dóbr światowego dziedzictwa*, [w:] Szmygin B. (red.), *Wyjątkowa uniwersalna wartość a monitoring dóbr światowego dziedzictwa*, Warszawa 2011, s. 70-83.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. 2003, Nr 162, poz. 1568.

Wooden churches of Southern Poland. Management, development and spatial plan, oprac. Marcinek R., Myczkowski Z. z zespołem, Kraków 2002.

„Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Małopolsce na lata 2010-2013” przyjęty Uchwałą Nr LII/843/10 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 8 listopada 2010 r.

„Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie podkarpackim na lata 2010-2013” przyjęty uchwałą nr XLI-V/845/10 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 29 marca 2010 r.

Summary

Ten years of the Wooden Churches of Southern Małopolska on the UNESCO World Heritage List

Ten years, which passed since the *Wooden Churches of Southern Małopolska* have been inscribed into the UNESCO World Heritage List, pose a great opportunity to present the activities and successes in the area of preservation and widely understood protection of these unique sites. The main purpose behind the UNESCO List is ensuring relevant protection to the most valuable cultural goods to preserve them in possibly unchanged form for the future generations. Therefore, the issue, whether current guardianship and protection of the Małopolska churches are sufficient for maintaining their unique and universal value, authenticity and integrity, is worth discussing.

The *Wooden Churches of Southern Małopolska* are a serial inscription covering six Gothic churches built using the horizontal log technique and located in the following localities: Blizne, Binarowa, Dębno Podhalańskie, Haczów, Lipnica Murowana and Sękowa. The churches have been subject to numerous

important conservation and renovation works throughout the last ten years. Their scope varied depending on the church, its needs and requirements.

Apart from the conservation and renovation works necessary to preserve the sites of world heritage in due manner, the actions aiming at delivery of the tasks under the *UNESCO World Heritage Convention* have been taken. To ensure possibly highest protection standards of the UNESCO List sites in Poland, including wooden churches of Małopolska, the actions targeted on their monitoring and assessment of preservation, scientific research and works aiming at proper site management have been performed. These works were carried out for the most under the statutory tasks of the National Heritage Board of Poland.

Two separate Polish and Norwegian projects aiming at improving the system of world heritage protection in Poland and Norway and working-out better and more effective methods for managing the sites inscribed into the UNESCO List were delivered within the scientific works. Research performed under both these projects covered also the wooden churches of southern Małopolska.